

УДК 331.25(477)

РОЗВИТОК НЕДЕРЖАВНИХ ПЕНСІЙНИХ ФОНДІВ В УКРАЇНІ

Хлибова Т.О., Черненко К.П.

Чорноморський національний університет імені Петра Могили

У статті проаналізовано сучасний стан розвитку недержавних пенсійних фондів в Україні. Для здійснення аналізу було використано такі показники як: вартість активів, пенсійні внески, пенсійні виплати, інвестиційний дохід, тощо. Визначено проблеми, що перешкоджають ефективному розвитку недержавних пенсійних фондів в Україні. Окреслено перспективи розвитку недержавних пенсійних фондів в Україні. Запропоновано рекомендації щодо удосконалення діяльності недержавних пенсійних фондів.

Ключові слова: недержавний пенсійний фонд, пенсійна система, пенсійне забезпечення, пенсійний внесок, інвестиційний дохід.

Постановка проблеми. Відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» [1] в Україні діє трирівнева пенсійна система. Однак, на практиці – продовжує домінувати розподільча система, заснована на принципі солідарності поколінь, оскільки другий рівень – державний накопичувальний компонент – досі не запроваджено, а рівень участі населення у недержавних пенсійних програмах (третій рівень пенсійної системи) залишається низьким. Втім у сучасних економічних (високий рівень гінізації сфери оплати праці) та демографічних умовах (збільшення частки осіб похилого віку у структурі населення України) подальша диверсифікація джерел фінансування пенсії та посилення накопичувальних принципів у пенсійній системі є неминучою. Тож розвиток недержавних пенсійних фондів – перспективний напрямок удосконалення національної пенсійної системи. Це дозволить індивідуалізувати процес накопичення коштів на потреби пенсійного забезпечення. Окрім того, світовий досвід засвідчує, що недержавні пенсійні фонди є потужними інституційними інвесторами, тож окрім вирішення соціальних питань, забезпечується формування джерела внутрішніх інвестиційних ресурсів для економіки країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок в дослідження різних аспектів реформування національної пенсійної системи зробили вчені Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи, зокрема Е.М. Лібанова [2]

та Л.Г. Ткаченко [3]. Особливості нормативно-правового регулювання діяльності недержавних пенсійних фондів розглянуті у працях Ю.В. Вітки [4], С.Г. Кузьменка [5], А.А. Нечай [6] та ін.

Виділення невиділених раніше частин загальної проблеми. Разом із цим, процес становлення недержавного пенсійного забезпечення як складової пенсійної системи України триває, тож дослідження проблем та перспектив його розвитку є вкрай актуальним.

Метою статті є розкриття сучасного стану та перспектив розвитку недержавних пенсійних фондів в Україні.

Виклад основного матеріалу. Система недержавного пенсійного забезпечення становить третій рівень пенсійної системи. Вона почала діяти з 2004 року після прийняття Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» [7].

Недержавні пенсійні фонди (далі – НПФ) створюються на основі рішення засновників та діють на підставі статуту, що затверджується засновниками фонду, набуває права на здійснення своєї діяльності з моменту реєстрації в Національній комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг та отримання відповідного свідоцтва. Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку здійснюється нагляд та контроль за діяльністю осіб, що здійснюють управління активами пенсійних фондів та зберігачів. Єдиним органом управління недержавного пенсійного фонду є рада пенсійного фонду. Відповідно до законо-

давства в Україні існують три види недержавних пенсійних фондів – відкриті, корпоративні та професійні (табл. 1).

Пенсійні накопичення учасників недержавних пенсійних фондів формуються за рахунок пенсійних внесків, сплачених ними самими, їх роботодавцями або членами сім'ї та інвестиційного доходу, який отримано в результаті інвестування сплачених внесків. Принциповою відмінністю від солідарної пенсійної системи є те, що усі кошти, які обліковуються на індивідуальному пенсійному рахунку учасника фонду, є власністю даного учасника недержавного пенсійного фонду (незалежно від того, хто здійснював пенсійні внески) і, ніхто крім самого учасника, не може розпоряджатися даними коштами. Безумовною перевагою недержавних пенсійних програм є те, що пенсійні кошти учасника є об'єктами спадкування.

Станом на кінець 2016 р. в Державному реєстрі фінансових установ [8] міститься інформація про 64 НПФ та 22 адміністратори НПФ.

Кількість відкритих недержавних пенсійних фондів на кінець 2016 р. становила 28, це пояснюється тим, що вони є більш доступними для

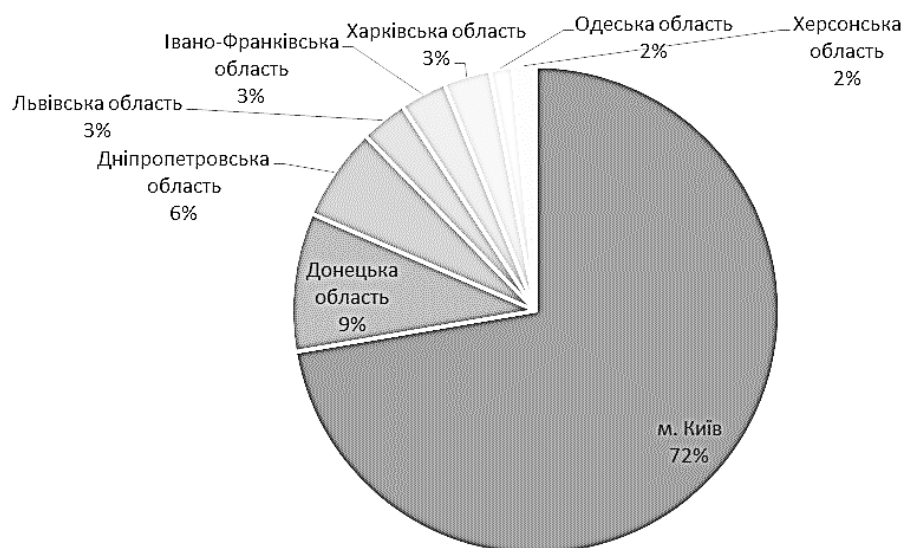


Рис. 1. Територіальний розподіл НПФ станом на 30.09.2016 р.

Джерело: складено за даними [9]

Таблиця 1

Характеристика видів недержавних пенсійних фондів

Вид НПФ	Засновники	Вкладники	Учасники
Відкритий	Будь-які юридичні особи	Будь-які вкладники	Будь-які учасники
Корпоративний	Одне або кілька підприємств	Засновники та інші підприємства, учасники	Працівники підприємств-вкладників
Професійний	Професійні об'єднання	Засновники та інші підприємства за договором, учасники	Члени професійних об'єднань

Таблиця 2

Динаміка основних показників діяльності НПФ

Показники	Станом на 30.09.2014	Станом на 30.09.2015	Станом на 30.09.2016	Темпи приросту, %	
				станом на 30.09.2015/станом на 30.09.2014	станом на 30.09.2016/станом на 30.09.2015
Кількість укладених пенсійних контрактів, тис. шт.	53,9	58,1	61,5	7,8%	5,9%
Загальна кількість учасників НПФ, тис. осіб	832,5	834,2	833,0	0,2%	-0,1%
Загальна вартість активів НПФ, млн. грн.	2478,5	2107,3	2076,9	-15,0%	-1,4%
Пенсійні внески, всього, млн. грн.	1738,4	1865,9	1875,8	7,3%	0,5%
- від фізичних осіб	69,0	77,3	87,1	12,0%	12,7%
- від фізичних осіб-підприємців	0,2	0,2	0,2	0,0%	0,0%
- від юридичних осіб	1668,8	1788,1	1787,7	7,1%	-0,02%
Пенсійні виплати, млн. грн.	349,8	528,9	608,2	51,2%	15,0%
Кількість учасників, які отримали/отримують пенсійні виплати, тис. осіб	71,1	80,8	80,7	13,6%	-0,1%
Сума інвестиційного доходу, млн. грн.	1242,8	984,7	1008,1	-20,8%	2,4%
Прибуток від інвестування активів НПФ, млн. грн.	1090,4	780,0	774,1	-28,5%	0,8%
Сума витрат, що відшкодовуються за рахунок пенсійних активів, млн. грн.	152,4	204,7	234,0	34,3%	14,3%

Джерело: складено за даними [9]

різних категорій населення. В свою чергу учасниками корпоративних та професійних фондів можуть бути лише фізичні особи, які пов'язані професійною діяльністю чи перебувають у трудових відносинах з роботодавцем-засновником або роботодавцем-платником. Кількість корпоративних фондів становить 5, а професійних – 3 [7].

Згідно з даними Держреєстру фінансових установ недержавні пенсійні фонди зареєстровано у 8 регіонах України (рис. 1).

Як видно з рисунку, найбільша кількість НПФ зосереджена у м. Києві, там знаходиться близько 47 фондів. Зосередження недержавних пенсійних фондів у Києві пояснюється тим, що саме столиця є фінансовим та інвестиційним центром держави.

Динаміку основних показників діяльності НПФ, згідно звітних даних наведено у таблиці 2.

Як видно з табл. 2, у 2016 р. відбулося незначне зменшення загальної кількості учасників НПФ, станом на кінець вересня 2016 р. їх кількість становила 833,0 тис. осіб. Збільшення кількості пенсійних контрактів протягом аналізованого періоду пов'язане в першу чергу зі збільшенням пенсійних контрактів з фізичними особами. Так, збільшення кількості контрактів з фізичними особами станом на кінець вересня 2016 р. у порівнянні з аналогічним періодом попереднього року становило 7,6% (3,8 тис. шт.). Однак відбулося зменшення кількості контрактів з юридичними особами – на 5,2% (0,4 тис. шт.). Аналогічна тенденція спостерігається і при порівнянні з даними 2014 р.: збільшення кількості контрактів з фізичними особами на 17,4% (8,0 тис. шт.) та зменшення кількості контрактів з юридичними особами на 5,2% (0,4 тис. шт.). Це свідчить про низьку зацікавленість підприємств-роботодавців приймати участь у недержавних пенсійних програмах. В умовах низької популярності недержавних пенсійних фондів в Україні це є вкрай негативною тенденцією, адже саме підприємства-роботодавці можуть відігравати важливу роль у стимулюванні населення до участі у недержавних пенсійних фондах, сприяти їх популяризації. Разом із тим, для роботодавця це – інвестиція у висококваліфіковані кадри, які піклуються не лише про рівень поточного заробітку, але й про власний соціальний захист (у поточному та довгостроковому періоді). Це спри-

ятиме формуванню колективу висококласних фахівців та може стати значимим фактором підвищення ефективності та продуктивності праці, що зрештою, впливає не лише на зростання прибутку конкретного підприємства, але є й складовою економічного зростання в країні.

Позитивною тенденцією є зростання обсягу пенсійних виплат НПФ (одноразових та на визначений строк). Станом на кінець вересня 2016 р. загальна сума виплат зросла майже на 15% у порівнянні з аналогічним періодом попереднього року (рис. 2). При цьому одноразові виплати зросли на 7%, а пенсійні виплати на визначений строк – на 67,4%, що свідчить про поступове зростання ролі НПФ у пенсійному забезпеченні населення. Сукупно недержавними пенсійними фондами було здійснено пенсійних виплат (одноразових та на визначений строк) 80,7 тисячі учасників, тобто 9,7% від загальної кількості учасників.

За даними Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг [8; 9] протягом 2014–2016 рр. відбулося зростання середнього розміру одноразової пенсійної виплати на одного учасника НПФ (з 4,6 тис. грн. у 2014 р. до 6,4 тис. грн. у 2016 р.) та середнього розміру пенсійної виплати на визначений строк на одного учасника НПФ, який отримує пенсійну виплату на визначений строк (з 24,6 тис. грн. у 2014 р. до 31,6 тис. грн. у 2016 р.). Однак протягом аналізованого періоду загальна вартість активів, сформованих недержавними пенсійними фондами скоротилась більш ніж на 16%, з 401,6 млн. грн. у вересні 2014 р. до 30,4 млн. грн. станом на кінець вересня 2016 р. Втім суттєве скорочення відбулося лише у 2015 р. по відношенню до 2014 р., у 2016 р. скорочення становило лише 1,4%. У 2017 р. спостерігаємо зростання загальної вартості активів НПФ, що свідчить про зміну негативних тенденцій та поступове відновлення розвитку недержавного пенсійного забезпечення.

Структура розміщення коштів недержавних пенсійних фондів у країнах Організації Економічного Співробітництва та Розвитку [10] демонструє, що найбільшу питому вагу займають цінні папери (акції). Це характеризує інвестиційну політику НПФ як агресивну та забезпечує високу дохідність вкладених інвестицій. З другого боку, пенсійні кошти виступають джерелом капіталу, що сприяє розвитку економіки країни.

Для вітчизняних НПФ властиво формувати портфель, до якого входять об'єкти інвестування з мінімальним ступенем ризику. Тому особливого значення набуває вибір інвестиційних інструментів, використовуючи які НПФ зможуть забезпечити захист грошових коштів населення від інфляційних процесів і при цьому отримувати визначений приріст капіталу [11].

Отже, аналіз показників розвитку НПФ в Україні свідчить про поступовий розвиток даного компоненту національної пенсійної системи, втім популярність

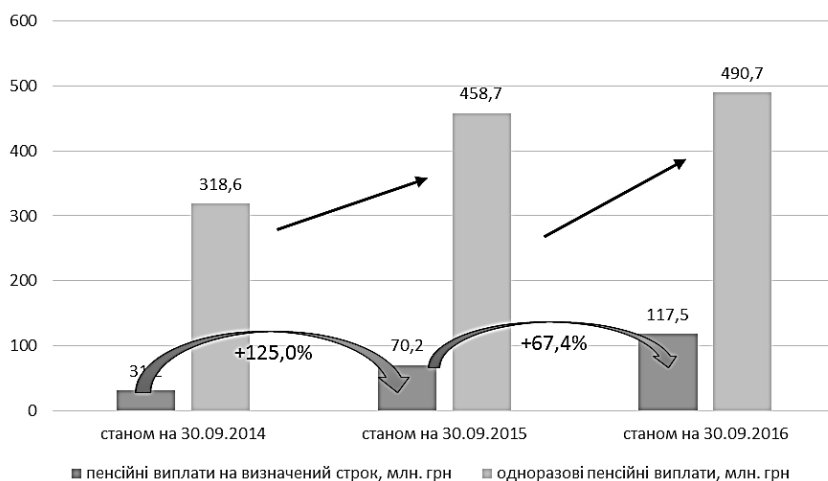


Рис. 2. Динаміка пенсійних виплат НПФ у 2014–2016 рр.

Джерело: складено за даними [8; 9]

недержаних пенсійних програм досі залишається низькою, що зумовлено у першу чергу:

– низьким рівнем довіри громадян до банків та інших установ фінансово-кредитної сфери, у т.ч. недержавних пенсійних фондів;

– низьким рівнем доходів населення, що впливає на можливість здійснення додаткових витрат на потреби пенсійного забезпечення;

– обмеженістю вибору фінансових інструментів для ефективного інвестування активів недержавних пенсійних фондів.

Висновки і пропозиції. Аналіз кількісних показників діяльності недержавних пенсійних фондів в Україні свідчить про поступовий розвиток даного сегменту, однак кількісне зростання на даному етапі розвитку НПФ не супроводжується суттєвими якісними змінами у сфері пенсійного забезпечення населення. Адже незважаючи на те, що з часів законодавчих змін 2003 р. минуло більш ніж десятиліття, вплив даного компонента пенсійної системи на рівень життя пенсіонерів досі залишається низьким. Непоінформованість населення, низький рівень заробітної плати, недовіра громадян до таких установ – все це стримує подальший розвиток НПФ в Україні.

Разом із тим, функціонування НПФ – це один із сучасних способів підвищення якості життя осіб похилого віку, адже солідарна пенсійна система не спроможна забезпечити гідний рі-

вень життя пенсіонерів, враховуючи економічні та демографічні реалії сьогодення. Переваги недержавного пенсійного забезпечення полягають у тому, що вони здатні більш гнучко, в порівнянні з державною пенсійною системою, враховувати зміни потреб страхувальників. Це реалізується такими шляхами: вибір форми виплати (одноразова чи регулярна протягом визначеного періоду); право змінити НПФ за власним бажанням у будь-який момент після укладення договору пенсійного страхування; можливість сплачувати пенсійні накопичення правонаступникам (у випадку смерті учасника).

Отже, для активізації розвитку НПФ в Україні необхідно впроваджувати заходи, які безпосередньо впливають на ефективність подальшого реформування сфери пенсійного забезпечення, а саме: посилення стимулів для працівників та роботодавців (у першу чергу, податкових) для участі у недержавних пенсійних програмах; проводити більш активну інформаційно-роз'яснювальну роботу щодо видів та переваг недержавного пенсійного забезпечення, юридичних консультацій з питань чинного законодавства, що регулює сферу пенсійного забезпечення; запровадження відповідних освітніх програм. Окрім того, розвиток НПФ в Україні неможливий без подальшого розвитку фінансового ринку та зростання доходів населення.

Список літератури:

1. Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 09.07.2003 № 1058-IV [Електронний ресурс] / Режим доступу: www.zakon1.rada.gov.ua/
2. Лібанова Е.М. Нам просто нікуди підвищувати пенсійний вік [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.umoloda.kiev.ua/number/3162/188/111825/>
3. Ткаченко Л.Г. Накопичувальна пенсія: не варта справа заходу? / Л.Г. Ткаченко // Дзеркало тижня. Україна. – 2015. – № 46. – С. 7.
4. Вітка Ю.В. Недержавні пенсійні фонди: особливості цивільно-правового статусу: [монографія] / Ю.В. Вітка. – К.: Експрес-Поліграф, 2010. – 216 с.
5. Кузьменко С.Г. Про деякі проблемні питання переходу до накопичувальної системи пенсійного забезпечення / С.Г. Кузьменко // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. – 2015. – № 17.
6. Нечай А.А. Проблеми правового регулювання публічних фінансів та публічних видатків: монографія / А.А. Нечай. – Чернівці: Рута, 2006. – 264 с.
7. Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення» від 09.07.2003 № 1057-IV [Електронний ресурс] / Режим доступу: www.rada.gov.ua/
8. Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://nfp.gov.ua/content/derzhavnyi-reestr.html>
9. Підсумки розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення станом на 30.09.2016. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://nfp.gov.ua/files/DepFinMon/NPF_III_kv%202016.pdf
10. Статистичні дані Організації Економічного Розвитку і Співробітництва // [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.oecd.org/statistics/>
11. Шевченко Н. Інвестиційна діяльність недержавних пенсійних фондів: проблеми та перспективи розвитку недержавного пенсійного забезпечення / Н. Шевченко, В. Даценко // Україна: аспекти праці. – 2012. – № 1. – С. 3-7.

Хлыбова Т.А., Черненко Е.П.

Черноморский национальный университет имени Петра Могилы

РАЗВИТИЕ НЕГОСУДАРСТВЕННЫХ ПЕНСИОННЫХ ФОНДОВ В УКРАИНЕ

Аннотация

В статье проанализировано современное состояние развития негосударственных пенсионных фондов в Украине. Для осуществления анализа были использованы следующие показатели: стоимость активов, пенсионные взносы, пенсионные выплаты, инвестиционный доход и тому подобное. Определены проблемы, препятствующие эффективному развитию негосударственных пенсионных фондов в Украине. Очерчены перспективы развития негосударственных пенсионных фондов в Украине. Предложены рекомендации по совершенствованию деятельности негосударственных пенсионных фондов.

Ключевые слова: негосударственный пенсионный фонд, пенсионная система, пенсионное обеспечение, пенсионный вклад, инвестиционный доход.

Khlybova T.O., Chernenok K.P.

Petro Mohyla Black Sea National University

DEVELOPMENT OF NON-STATE PENSION FUNDS IN UKRAINE

Summary

The article examines the development of non-state pension funds in Ukraine. The following indicators are used while analyzing: non-state pension fund, pension system, pension provision, pension contribution, investment income etc. Problems that impede the effective development of non-state pension funds in Ukraine are indicated. Prospects for the development of non-state pension funds in Ukraine are outlined. Recommendations for the improvement of non-state pension funds functioning are offered.

Keywords: non-state pension fund, pension system, pension provision, pension contribution, investment income.